

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXV

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже
Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1979

КОЛИКО ЈЕ ПИСАРА ПИСАЛО ВУКАНОВО ЈЕВАНЂЕЉЕ?

1.

У врло садржајној студији уз издање Вуканова јеванђеља¹ Јосип Врана је закључио да су — поред коректора — Вуканово јеванђеље писала четири писара. Ја их налазим више, свих осам. Да одмах истакнем: у питању су кратке секције, које не доводе у сумњу чињеницу да је главни писар овога јеванђеља монах Симеон, те „много више разлога имаде за то да се оно зове Симеоновим, као што је то учињено алтернативно у . . . каталогу Публичне библиотеке [лењинградске], јер је старац Симеон написао већину његова текста, а вјероватно га је и илуминирао, иако није био његов једини аутор” (Ј. Врана, о.с., стр. 2); ипак се корекцијама које предлажем Симеонов однос према осталим писарима нешто друкчије осветљава. И да одмах изложим своје налазе, у поређењу са Враниним; писаре означавам словима абецедe, да се не би мешале једне и друга идентификација:

писар А: готово 15 страна на почетку споменика, тј. текст од л. 2а, 1. ред до 9в, 21. ред, изузимајући секцију писара В и насловне рубрике (сем једне, на л. 9а); по Ј. Врани — први писар;

писар В: само 8 редова уметнутих у деоницу писара А, на л. 8г, редови 19—26; по Ј. Врани тај је уметак написао Симеон (главни писар);

писар С: повише од једне стране (два ступца) текста након писара А, 9в—21 до 10а—8 (укључујући обухваћену рубрику); по Ј. Врани и ово је Симеонов уметак;

писар Д: кратка секција текста у наставку претходне, приближно истог обима, од 10а—8 до 10г—21 (до рубрике, која очигледно није његова, али је тешко рећи чија је); по Ј. Врани — други писар (његов први одломак);

писар Е: даљих 36 и по страна, до краја читања по Пасхи и у дане Педесетнице, тј. од л. 10д—1 до 28д—26 (исписао је и готово пола насловних рубрика, тј. првих 12 редом и још четири на прескок, док је двадесетак оставио Симеону); по Ј. Врани — четврти писар;

писар Ф: једна страница² (цела, са рубриком), прва у тексту којим почињу читања по Педесетници, тј. 29а—1 до 29в—25; по Ј. Врани то је већ почетак Симеонове (главне) секције;

¹ Српска академија наука и уметности. Посебна издања, књига CDIV. Одељење литературе и језика, књига 18. *Јосип Врана: Вуканово еванђеље*. Београд, 1967.

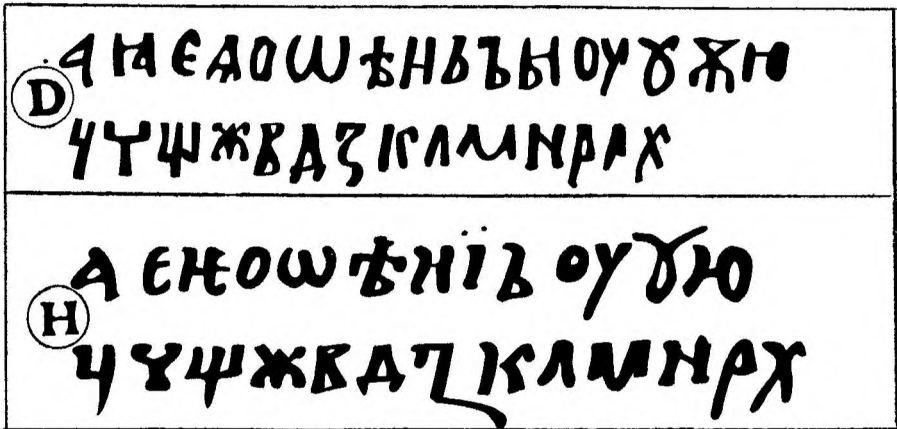
² Између деоница Е и Ф (како је запазио Ј. Врана) недостаје један лист, па не можемо установити првобитну границу деоница.

писар G — *старац Симеон*: преосталих 320 страна, тј. од врха ступца 29г до краја јеванђеља (укључујући рубрике — сопствене и оне које су биле непопуњене у претходном тексту, као и запис на крају споменика), изузимајући кратку деоницу писара Н; и по Ј. Врани овај је текст Симеонов;

писар H: само 28 редова (једва више од пола стране) пред крај јеванђеља, 176а—11 до 176в—14; по Ј. Врани — други одломак другог писара (нашег писара D).*

2.

Да почнемо образлагање од овога последњег, ваљда најочитијег случаја — од односа писара D и H. Иако су одломци кратки, рукописи се толико разликују да се не могу свести на једнога писара, нпр.:

Сл. 1. — Писари D и H („други писар” Ј. Вране)

D: стубићи право избијају на горњу линију; H: погнути улево;

D: ђ само до горње линије, пречкица врло ниско, са slabим ресицама; H: стабло пробија горњу линију, којој се пречкица, украшена jakim ресицама, веома примиче;

D: ч са угластом чашицом; H: са заобљеном;

D: ц са ножицом једнаке дебљине; H: ножица се сужава у шиљак;

D: спојница м заобљена и углавном се не спушта ниже од стубића; H: заострена viseћа спојница;

D: горњи лук е ојачан ресицом; H: врло редукован — итд.

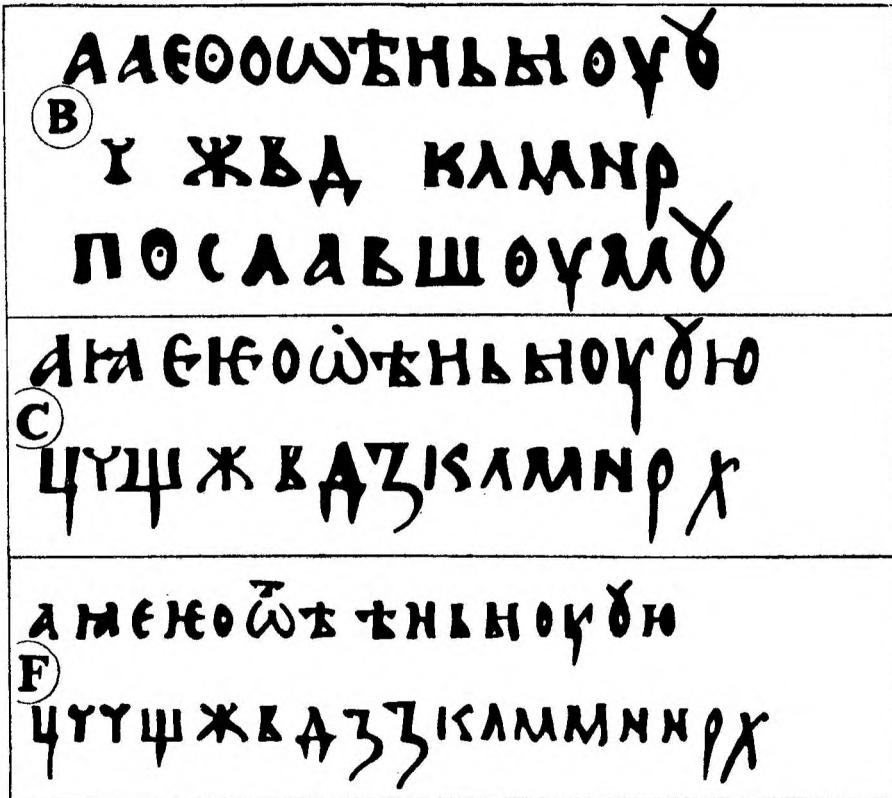
Знатне разлике у писму једног и другог одломка уочио је и Врана, али их тумачи тиме да се „исти писар током времена увјежбао” и да је „писмо другог писара еволвирало под утјецајем првога писара [нашег писара A], тј. да је други писар у неку руку његов ученик” (исто, стр. 16).

* В. напомену на крају рада.

— Нека би се све графичке разлике и неке ортографске појаве (одсуство јусова и њ у другом одломку, за разлику од првог) и дале објаснити еволуцијом и утицајем других писара, остаје једна ортографска разлика која се не може тако објаснити. Наиме, писар D строго се држи правила о вокалском завршетку реда, и да би га одржао — дванаест пута је натписао слово; напротив, писар H је од својих 28 редова читавих осам завршио на сугласник, ниједном не натписавши слово да то избегне. Еволуција није могла имати такав правац, а ни поуке других писара, јер они сви теже поштовању поменутог правила, мада га писар A почесто прекрши.

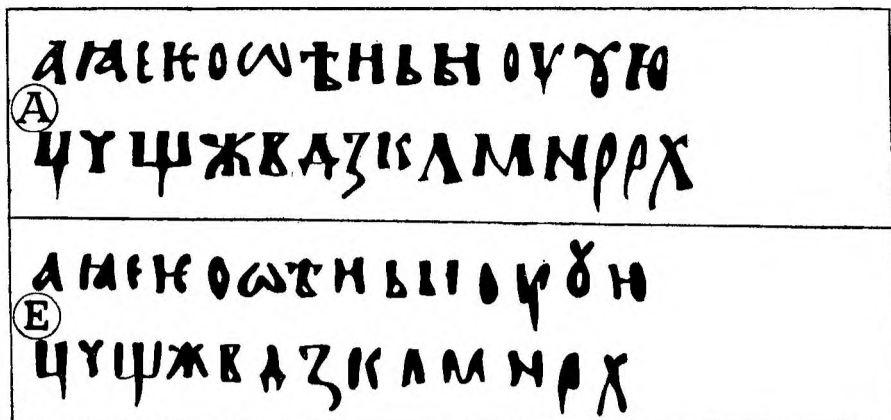
3.

Од три одломка која издвајамо из текста приписаног Симеону први је исувише кратак да би се могла извршити комплетна анализа сличности

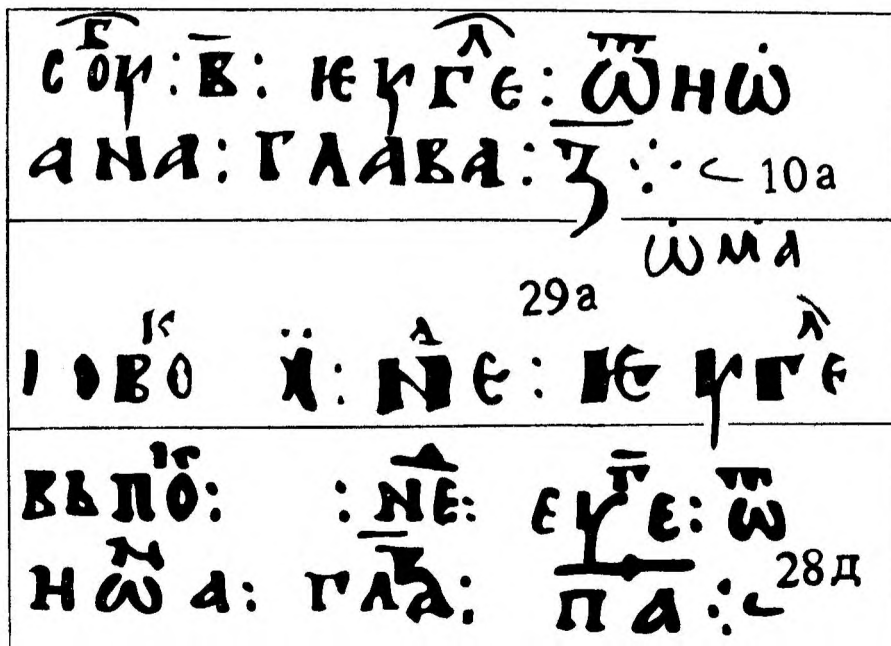
Сл. 2. — Писари В, С и F (по Ј. Врани: Симеонови одломци)

и разлика у односу на Симеоново писмо. Ипак је и у тих осам редака довољно знакова који оправдавају одвајање од Симеоновог текста и идентификовање посебне деонице (писара В): слова су издуженија од Симеонових; у слова у (два примера) лева црта стоји косо а десна (дужа) више

Сл. 4. — Писари А и Е .

спојено писање (које допушта да се слово могло схватати не само као спој њ + і него и као лигатура њ + и) никако не спада у факултативне обичаје наших писара, те има велику доказну вредност за разликовање писарских секција. Писар F на својој страници за почетно оу редовно прибегава помоћној варијанти слова (s — седам пута), док је на следећој, заиста Симеоновој страници пет пута било прилике за то, али је писар ниједном није искористио. Једва да ће бити случајно што писар В није

Сл. 5. — Примери рубрика (веров. писари С, F и G)

употребио ю и љ иако је имао три прилике за то (ѣко, моѣ, ѣмѣ), насупрот доминантном Симеоновом обичају. Писари С и F пишу једну тачку изнад омеге, а Симеон две; споменимо и то да су оба у рубрици скратили реч ѣвангѣлиѣ узимајући почетно љ а не ѣ, како је практично редовно код Симеона.

Могле би се и још аргументисати обе корекције које предлажем — и разликовање писара D и H и изузимање из Симеоновог текста одломака B, C и F — али мислим да није потребно, да су оне изван сумње. Разлике се могу донекле уочити и из приложених цртежа (рађених ручно, уз помоћ пројектора), а још боље из самог споменика, који је сада — после фото-издања САНУ које је приредио J. Врана — постао свима доступан.

4.

С обзиром на виšekратно смењивање писара на првом, мањем (непуна једна шестина) делу споменика, логично је претпоставити да тај одељак представља колективни рад неке писарнице, по свој прилици манастирске. Али отвара се питање је ли и сам Симеон био члан те писарске екипе и припадник писарнице. Ако бисмо се држали Враниних налаза о писарским секцијама, одговор би био јасно потврдан, јер је по тим налазима и Симеон два пута одменио друге писаре већ у току израде првога дела, а један од писара („други писар“) био је уз Симеона и кад се овај већ приближавао крају посла.

Предложене корекције, међутим, оштрије одвајају рад писара A, B, C, D, E и F од Симеоновог. Појављују се две могућности:

— или је Симеон ипак био присутан и приликом писања првог дела, иако исправа није писао текст него само поједине наслове, а онда је узео у своје руке и текст и наслове;

— или је споменик започет у некој писарници без учешћа Симеоновог, затим је из неких разлога колективни рад прекинут, при чему је део рубрика и у већ исписаном тексту остао непопуњен, па је онда доспео у руке „старца“ Симеона, који је уписао прескочене наслове и у целини израдио сав остатак споменика (изузевши епизодни оглед неког новог писара, који је „гостовао“ на стр. 176).

И једно и друго је могућно. Изразит прелазак од колективне на индивидуалну израду ипак даје више вероватноће претпоставци да се нешто променило у околностима у којима је израђиван споменик, да је он — из ових или оних разлога — изашао из делокруга и задатка писарнице. За наставак рада као да је био од неког значаја Симеонов излазак из манастира, о чему се говори у запису:

п^онѣдихъ се изити изъ манастира и ѡ^д братиѣ и послѣдовати 'вѣ . . .
и вса смислившю ми подобихъ се страннѣмъ быти къ своѣмъ родителю и
брати . . . поменѣи слово 'дѣдово . . . тѣждѣ вѣхъ знанѣнымъ монимъ и
страннѣмъ 'снѣ матерн монен: симѣ же всѣмъ сѣврѣшивѣшимъ се спод
(о)вѣхъ се жити ѣ пеки ѣ градѣ расѣ и написяхъ снѣ книге . . .

Рекло би се да из овога произлази да је Симеон писао споменик у условима усамљеничког подвижничтва (за разлику од ранијег живота „§ манастир[ї] въ общежити“), и да је сам он — а не и остали писари — живео и радио „§ пеки § градъ расѣк“. Је ли (ако је све ово тачно) било и каквог временског прекида између писања првог и другог дела споменика — остаје без одговора, ако се не уочи каква промена у врсти пергаментa и мастила негде око почетка Симеонове секције. Ко би био у прилици да то провери у лењинградској Публичној библиотеци, можда не би било сувишно и да загледа има ли каквог трага радирања и испод главног израдираног места у запису (где је, по Ј. Врани, израдирано 11 редака), на оба места где се појављује Вуканово име („влык“); наиме, чини ми се да су слова у том имену крупнија и некако успореније исцртавана него иначе у запису (уп. и у левом доњем углу нашег цртежа бр. 3).

5.

Указаћемо на најбитније одлике ортографије појединих писара, служећи се највише подацима Ј. Вране. Поред пуне описмењености и калиграфских мерила, код наших старих писара се очигледно ценило придржавање низа правила и чување одређених традиционалних елемената писма, иако су они у чисто ортографским питањима несумњиво имали велику слободу, за разлику од стриктног придржавања садржајних, лексичких, па и грамагичких елемената текста који се преписивао.

У употреби јерова седам писара (и осми коректор) доследно се придржавају општег правила српске редакције: једнојеровски правопис са њ; ово правило не важи једино за писара D: у своја два-три ступца текста он је доста пута употребио њ (једном и њ), иако њ преовлађује.

Што се тиче чувања одн. замене јакога јера³, у деоници писара А он се веома добро чува (Врана је нашао само два примера одступања: цѣковѣ и равинѣ) — што је начелна одлика српске редакције, која у ствари значи контролисаност употребе штокавским језичким осећањем. Код писара Е и Симеона, напротив, врло су чести примери замене са о и ѳ; упркос краткоћи текста, неке такве примере видимо и у одломцима D, F и H (D: когда, F: золь, H: тогда, товрашѣ). Ова разлика вероватно значи неједнако схватање шта се има сматрати правилном: за писара А оно је могло бити обнављање јакога јера, а писар Е и Симеон могли су у задржавању о и ѳ из предлошка видети и правило поштовања аутентичности.

Писање слова јери код Симеона је (како је већ речено) раздвојено, са двоструким надредним знаком над другом компонентом, а такво је и њ писара Е — колико га он употребљава (на доста места је накнадном корекцијом претворено и у њ, тако да је спојница остала). Сви остали писари пишу старију варијанту, са спојницом (као у Миросл. јеванђељу).

Што се тиче употребе њ, оштро се од осталих разликује писар Е, чија пракса у ствари значи одсуство правила о одржавању етимолошког

³ Овде узимамо у обзир и неке ликове где би се О могло и друкчије тумачити (нпр. *коїда*).

ы, којег се начелно држала српска редакција. У овоме ова секција подсећа, с једне стране, на Михановићев глаг. одломак Апостола (иако писар Е ипак доста често употребљава ы, нпр. у речи *мынѣ*), а с друге стране на праксу у нашим световним текстовима, писаним на народном језику. Остали писари очигледно се старају да одрже традиционално писање ы, и огрешења о његову употребу нису честа. Тешко да ће бити случајно што се код писара А, D и H примери замене ы са и ограничавају на позицију иза к, г, х (А: *погибънеть* × 2 — по J. Врани, D: *въсхитеть*, паки, H: *и[ю]дѣиски*); у овоме најпре треба видети утицај текста који су преписивали или пак утицај текстова по којима су стварали своје писарске навике. У одломцима В, С и F не уочавају се одступања, а код Симеона их има, и то не само иза веларних сугласника.

Правило о вокалском завршетку реда доследно је одржано У одломцима С, D, и F (а и у оних неколико редова одломка В); врло су ретка одступања код писара Е, нешто чешћа код Симеона, а још чешћа код писара А. Напротив, писар H се (како смо већ рекли) не држи овога правила, у чему се подудара са главним писаром Миросл. јеванђеља. У одржавању овога правила писари се, поред натписивања слова и местимичног прибављања лигатурама, служе и суженим варијантама слова: високо т, 8, і. Писање сужених варијаната на крају реда (ради одржавања десне линије ступца и поштовања поменутог правила) посебно је значајно за одржавање слова і у систему, јер се оно ван ове позиције и Исусова имена сасвим ретко пише (код писара Е ипак нешто чешће). Додајмо уз ово да у одломцима С и F (у В није ни било прилике) слова і уопште нема, ни на крају реда ни у Исусовом имену.

Одржавању слова і у систему могло је донекле помоћи и правило контрастног разједначавања суседних вокала. Писање иі уместо ии видимо, поред Миросл., и у глагољском Гршковићевом одломку. У Вуканову јеванђељу тај систем примењује писар Е (и где треба и где не треба: *въ нѣхъ* 13в, *въ свѣиіиі* 20в, *въ оциі* 20г, *ради іхъ* 27в, *испитан і* *виждь* 28д), који и ван поменутих позиција каткад употреби ово слово; изузетно такво писање налазимо и код Симеона (*мариніо* 179д, другде *маринињ*, *марини* и сл.). Исто правило доста је утицало и на фреквенцију употребе слова 8, помоћу којег се избегавало не само оу-оу него и о-оу. Највише таквих примера налазимо код Симеона (*оубо 8трини/ми* 31в, *w^T тоудоу 8читъ* 35а, *комоу 8подовлоу* 36г, *како 8во* 38в итд.). И код писара А видимо један пример (*чѣто 8во* 2д), а у одломку D два (*сънидоу 8ченици* 10а, *вънидоу 8ченици* 10в); с обзиром на ово последње и на тачно одржавање правила о крају реда, а и на општу тачност текста — писара D не можемо сматрати слабо писменим, иако је у калиграфији изразито слаб. Симеон избегава и узастопно понављање омеге (*w^T овоу* 51а, 161д, 171а), а видећемо ниже да је правило контраста утицало и на његову употребу јусова.

Много далекосежнији утицај на правопис српске редакције уопште — а и на Вуканову јеванђеље — имало је правило маркирања тзв. непокривеног вокала (кад вокалско слово не следи иза консонантског, тј. кад њиме почиње реч или слог), које је, поред утицаја на систем

прејотованих вокала, одредило и употребу омеге. За цео споменик, изузевши деоницу писара Е, очигледно важи правило да свако непокривено о (сем евент. у контрасту, в. горе) треба писати као w; и код писара Е омега је у овој позицији честа — али ипак факултативна. — Поменули смо већ да се писар F одликује доследном употребом s у непокривеној позицији (у свих седам случајева где је имао прилике).

Што се тиче прејотованих вокала на почетку речи и слога, ю се у целом споменику доследно пише, изузимајући случајеве замене јусовима, о чему ће ниже бити речи. За писаре А, С и F — а углавном и за Симеона — важи и правило редовне употребе ѓ и љ у овој позицији. Напротив, секција D очигледно представља реликт неког старијег правописа, ближег глагољском (а онда и главном писару Миросл.), са само спорадичном применом прејотованих вокалских фигура специфичних за ћирилицу; овоме нагињу и одломци В и Н, али је материјала премало за сигурније закључке. Иза сугласника пак у Вукановом јеванђељу још не долазе ћирилске новотворине ѓ и љ, али се правопис колеба између класичних глагољских узорака — ѓѣ = ља, љю = љу — и новијег ља, љу, што имамо већ у Гршковићеву апостолу. — И у овоме је писар Е особен: и код њега је правило непокривено ѓ, али не и љ; сем тога он се одликује и хипер-употребом ю иза сугласника (дјю = ду, љю = лу и љу).

6.

Видимо да се писар Е у низу ортографских појава издваја од осталих писара. То би се могло рећи и за његову графику, у којој се високи калиграфски квалитет и утисак врло лепог писма постиже не успореним исцртавањем геометријских обликованих фигура, него сигурношћу потеза и доследношћу стила писма, са уским и изразито вертикалним словима. Свакако је тачан закључак Ј. Вране да писар Е („четврти писар“) припада некој другој школи у односу на остале писаре. Врана ту школу идентификује као зетску, а писара као Зећанина. Не искључујући ни ту могућност, ја веома скептично оцењујем наше изгледе да тадашње писаре са неком иоле већом сигурношћу лоцирамо у троуглу Рашка—Зета—Хум. Али то је већ шири тема, а овде, држећи се Вуканова јеванђеља, да само кажем како бих у одликама писара Е — слободна ортографија без строгих правила, одступање од традиционалне употребе ю, рутинирано и доста сигно писмо — пре видео писарске навике стечене у писању нецрквених текстова него регионалну условљеност.

Симеон нам је својим записом оставио занимљив пример прилагођавања графије врсти текста и знатно веће слободе писара кад пише текст који није свечаног, репрезентативног, канонског карактера. Запис је пун лигатура, којима се у тексту јеванђеља прибегавало само ради збијања на крају реда; у запису је доследно s, које је раније било само ређа, помоћна, углавном позиционо условљена варијанта оу; иако је и запис старословенски, праве се уступци народном језику (w^Д уместо w^Т, више пута s уместо љ) који су раније успешно избегавани. Нарочито је за нимљиво да у запису Симеон пише ю не само иза л него и иза шуштавих

сугласника (седам примера), чега у тексту јеванђеља практично нема (изуевши скраћеницу 'дшю = доушоу, од доушж). Ову разлику ја не бих тумачио као пуко пресликавање текста јеванђеља из предлошка, него као тежњу да се примени правило по коме иза сугласника треба избегавати словну варијанту карактеристичну за непокривену позицију, док је у запису дошла до изражаја слободна писарева навика, у коју није било уграђено то правило. Слично се може гледати и на једну појаву у писму писара Е, који (како је запазио Ј. Врана) чешће пише ю иза сугласника у другој него у првој половини своје деонице: у почетку је више мислио на поменуто правило, а како је посао одмицао, све више је долазила до изражаја слободна писарска навика.

7.

Остаје нам још да кажемо коју реч о употреби јусова у Вукановом јеванђељу. У споменику су се среле две битно различите традиције:

— употреба преосмишљених јусова, схваћених у смислу графичких варијаната обичних вокала и елемената јотационог система.

— и употреба етимолошки мотивисаних јусова, тј. традиционално одржавање класичног стања, у коме су јусови независне јединице система.

Прво је традиција створена на српскохрватском тлу, друго резултат додира са истоком.

У оквиру прве појаве код Симеона се три пута појавило ж, као контрастна варијанта слова ю (съ похотию жже, окопаю ж — избегавање секвенце ю—ю) или оу (іако жже — ваљда избегавање о—о, ако не нехотично идентификовање ове позиционе ситуације са претходном). Знатно изразитије о јотационој употреби јусова сведочи одломак писара D, који је четири пута употребио ж уместо ю и једном љ уместо и (въ лддиж, доухажцоу, дѣлажци, прѣвѣважцеѡ); код њега се и не може говорити о јусовима као о помоћним варијантама слова ю и и, јер је ю употребио само једном а и ниједном.

Што се тиче трагова етимолошке употребе јусова, поред само неколико реликтних примера са троугластим малим јусом (код писара А, Е и Симеона, док један пример писара D можда пре иде у претходни случај), етимолошки условљени јусови ограничавају се на употребу љ и ља у Симеоновој деоници. Ј. Врана је избројио 130 примера са љ и ља са љ. Оно што је необично то је значење ових слова код Симеона: за њега су она у првом реду еквиваленти слова оу (ю), што се јасно види из примера типа сѡвотѡ поред соувоу, рѡцѣ поред роуцѣ, љѡ поред ноу (речца, љѡ или љѡ). Истина, они се не ограничавају на позиције етимолошког р (jр), него их има и на месту е (jе), али далеко ређе.

Знатан број примера са љ и ља и писарска сигурност у обликовању тих слова сведоче да њихова употреба Симеону није била страна, да су она за њега спадала у инвентар прихватљивих или потенцијалних, иако не стандардних елемената писма. Примери са тим словима на месту

(j)е могли би бити и нехотични, случајни, али не и кад се уместо њих очекује оу-ю. За евентуално такво тумачење — случајно повођење за предлошком — сувише су бројни такви примери, а сем тога примећују се неке систематичније тенденције у употреби тих слова (иако нису јасно уклопљена у ортографски систем):

— Симеон јусове употребљава ипак радије у позицији ю него оу (с обзиром на ортографију испољену у запису, у вези са ю могли би се посматрати и примери са јусом иза некадашњих меких сугласника: притѣчѣ 40в, 80в, лежѣчѣ 37г, иноуѣчѣ уместо стсл. нмѣцѣоу 47а, ак. јд. стража 55д и др.);

— честа је узастопна употреба (уместо -рѣр): послѣдѣнѣмѣ 29д, которѣмѣ 55д, кинослѣмѣ 61в, другѣмѣ 71д, въ десѣмѣ 82г);

— знак јуса изгледа да спада у метод скраћивања завршетка -јрѣѣ, јер с њим обично иде натписано т: съжизѣмѣ^т 41в, сл. и 46г, 62в, 66а, 69а, 71а;

— пада у очи склоност употреби јуса у имперфекатском наставку -хр (42д, 68д, 69а, 79д, 82в), у речи *срѣота* (37в, 37г, 66а, 67д), у речци *нѣнѣ* (40в, 55а, 65д, 69а, 69б, 70а).

Мислим да све то сведочи да су неке варијанте јусовског правописа биле добро познате Симеону и да представљају пасиван или и активан део његовог писарског образовања. Што се пак тиче употребе јусова у самом овом споменику, Врана не прихвата мишљење Лаврова да је предложак Вуканова јеванђеља био једнојусовски, одн. Куљбакина — да су у њему јусови слабо графички разликовали:

„Куљбакиново мишљење да су се у македонском оригиналу Вуканова јеванђеља слова за назале слабо разликовала засновано је примјерима у којима у Вуканову еванђељу на мјесту старих назала долази до замјене самогласника и и е. Сакупио сам све такве примјере и дошао до закључка да је у њима, уколико није у питању крива интерпретација текста или граматичког облика, до замјене назалних самогласника додуше дошло већ у средњомакедонској подлози Вуканова еванђеља, али не из графичких, него из фонетских разлога. Размотрит ћемо прије свега примјере у којима мјесто и долази е иза палаталних сугласника: гл(аго)мѣ (1. л. сг.) 90г 20, трѣкѣоуѣтѣ (3. л. пл.) 103а 18—19, наслѣдѣствоуѣ (1. л. сг.) 116г 17, вечерѣѣ (1. л. сг.) 122г 8—9, срѣмѣѣ се (1. л. сг.) 125в 18, не воѣ се (1. л. сг.) 125в 17, ореѣѣ 122г 3, тѣоре (1 л. сг.) 148д 8. Као што је познато, у средњобугарским и средњомакедонским текстовима иза палаталних сугласника долазило је до замјене назала ѣ назалом е. Према томе се у свим овим примјерима већ у средњомакедонском тексту, из којег је потекло Вуканово еванђеље, мјесто назала ѣ могао налазити назал е . . .” (о. с., стр. 38).

Међутим, сметњу за објашњење какво предлаже Ј. Врана представља чињеница да се иза [j] у средњобугарским — средњомакедонским

текстовима по правилу уопштава велики јус (као и иза шуштавих су-гласника) а не мали, који нормално долази иза [l], [n], [r].

Иако Симеонова употреба јусова омогућава различита тумачења, чини ми се најлогичнијим ово: у предлошку Вуканова јеванђеља јусови се нису разликовали (сем можда изретка, нпр. реликтно чување троугластог малог јуса) или су се слабо разликовали; Симеон је тежио потпуној замени јуса на месту *ε* и *ϵ*, а мање доследно на месту *οϋ* и (нарочито) *ю*; спроводећи своју транскрипцију, направио је и изванредан број грешака: задржао је понегде јус и где је требало написати *ε* или *ϵ*, а у неким случајевима је направио и погрешну замену.

Ограничићемо се на ове напомене, не упуштајући се подробније у разматрање ових и других питања ортографије Вуканова јеванђеља — у нади да није било сувишно изложеним запажањима и оценама допунити оно што је досад речено и утврђено о овом споменику прворазредне важности, који ће и даље бити предмет стручне пажње и дискусије.

Напомена. Овај рад је писан потпуно независно од расправе — која је отишла и до веома заоштрене полемике — настале критиком Враниних ставова од стране Олге Недељковић („Вуканово јеванђеље и проблем пуног апракоса”, Слово 18—19, 41—90) и Враниним одговором („Истина о подријетлу и постанку Вуканова еванђеља”, Јужнословенски филолог XXVIII, св. 3—4, стр. 453—473). Како се види и из наведених наслова, предмет те расправе и полемике је у првом реду садржајна страна Вуканова јеванђеља и питање његових предлога, ближих и даљих, док је мој прилог усмерен ка анализи ортографије и, као нужном предуслову за њу, утврђивању писарских секција. Не желећи никако да се овај рад схвати као било какво укључивање у поменуту полемику, треба ипак да истакнем да се налаз Олге Недељковић у погледу писарских секција углавном подудара са мојим. Разлика је наоко ситна, али веома битна: и она (као и Ј. Врана) сматра да је одломчић на листу 8г писао „највјеројатније Симеон”, док ја у томе видим удео посебног писара (В); од тога зависи можемо ли претпостављати да Симеон испрва није учествовао у раду писарнице која је започела посао. Врана је, међутим, у одговору одлучно одбацио сугерисане корекције разграничења писарских секција.

Мишар Пешикан

Резюме

Митар Пешикан

**СКОЛЬКО ПИСЦОВ ПРИНЯЛО УЧАСТИЕ В НАПИСАНИИ
ВОЛКАНОВА ЕВАНГЕЛИЯ?**

Проведя анализ почерка и орфографии Волканова евангелия, автор приходит к заключению, что этот кодекс является результатом работы восьми писцов:

писец А: 2а—1 — 9в—21, за исключением участка писца В;

писец В: 8г—19 — 8г—26;

писец С: 9в—21 — 10а—8;

писец D: 10а—8 — 10г—21;

писец Е: 10д—1 — 28д—26;

писец F: 29а—1 — 29в—25;

писец G (мних Симеон): 29г—1 — 189д (за исключением участка писца H);

писец H: 176а—11 — 176в—14.

В связи с этим, автор рассматривает и орфографические системы, присущие отдельным писцам.